

Отримано
10.04.2024р
Тогова стипендіальна
вчена рада
ДФ 26.133.069
З.ч.в., професор
Сергєєнкова О.П.

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.069
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору психологічних наук, професору,
завідувачу кафедри психології особистості та
соціальних практик
Факультету психології, соціальної роботи та
спеціальної освіти
Оксані СЕРГЄЄНКОВІЙ

РЕЦЕНЗІЯ

Каліщук Світлани Миколаївни, доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології особистості та соціальних практик
Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
на дисертацію **Коркоса Ярослава Олександровича**
«Психосемантика критичності буденної свідомості студентів в епоху
постправди»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 Психологія, галузь знань
05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність дослідження

Становлення критичності буденної свідомості студентів є важливим, нелінійним і суперечливим процесом. Отримання людиною об'єктивної інформації та формування реалістичної оцінки навколишнього світу у сучасну епоху постправди є вкрай складним завданням. Погоджуємося із запропонованими Коркосом Ярославом Олександровичем ключовими розміркуваннями щодо постановки проблеми дослідження, а саме – щодо факту поляризації та низької узгодженості сьогоденного інформаційного середовища, що підтверджується ґрунтовним описом автором умов та процесів становлення буденної свідомості молодих людей в епоху постправди. Крім того, вважаємо, що актуальність дисертації підтверджується звертанням Коркоса Ярослава Олександровича до питання, яке є недостатньо дослідженим в українській психологічній науці, а саме – знаходження зв'язку між когнітивними процесами та світоглядно-гносеологічними позиціями людини. Того зв'язку, що

зумовлений викликами тривалої воєнної агресії та визначає напружене протиставлення уявлень світу, цінностей, переконань, емоційних реагувань та відношень. З огляду на це, актуальність теми дисертації Коркоса Ярослава Олександровича є переконливо обґрунтованою.

Наукова новизна результатів

Заслугою дисертанта є отримання у дослідженні положень, які уможливили досягнення наукової новизни, а саме: *окреслення та обґрунтування* провідних чинників становлення епохи постправди: технологічного, політичного, філософського й інформаційного та їх негативного впливу на політичну, освітню і наукову сфери суспільної практики; *формулювання визначення* буденної свідомості та виокремлення основних її характеристик: фрагментарності, типовості, стереотипізованості, соціокультурної детермінованості, стабільності; *обґрунтований опис* вмісту структурно-змістової моделі критичного мислення.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації

У дисертації Коркоса Ярослава Олександровича присутнє також відображення теоретичної дослідницької спрямованості автора, зокрема: комплексність, системність із відповідними предмету дослідження історичними, соціологічними, політичними, технолого-інформаційними ракурсами і проблемними аспектами журналістики та засобів масової комунікації: пропаганди, впливу і маніпуляції. Виразний міждисциплінарний філософсько-психологічний характер дослідження Коркоса Ярослава Олександровича убезпечив системне вивчення критичності буденної свідомості, поглиблення та розширення уявлення про змістові складові буденної свідомості у їх взаємозв'язку з критичним мисленням студентів.

Прикладний аспект дисертаційної роботи окреслюється побудованим автором дослідницьким дизайном діагностичного інструментарію, що дозволив визначити зміст ознак епохи постправди, зокрема це використання модифікованих автором варіантів методики семантичного диференціалу «Переконання постправди» та «Оцінка відношень між поняттями правда та

брехня», що спрямовані на репрезентацію індивідуальної буденної свідомості особистості. Крім того, Коркосом Ярославом Олександровичем побудована психокорекційна програма розвитку критичного мислення студентів, концептуальним базисом якої є компетентнісний підхід у вищій освіті, що передбачає динамічне поєднання знань та умінь через організацію проблемно-орієнтованого навчання та сприяє розвитку інтелектуальної активності студентів, спонукаючи їх до самостійного пошуку і висновків. Саме тому практичне значення дослідження підтверджується можливістю їх використання у психокорекційній, просвітницькій та педагогічній діяльності з метою підвищення критичності мислення та розвитку рефлексії особистості, формування знань та навичок протидії неперевіреній або навмисно викривленій інформації.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження

Методолого-понятійний апарат дослідження побудовано автором відповідно до теми і повно розкриває її. Потрібно відзначити методичну структурованість роботи, що визначено окресленою Коркосом Ярославом Олександровичем аргументованою дослідницькою логікою. Завдання дисертації охоплюють теоретико-методологічний, діагностичний (констатувальний) та формувальний плани емпіричного дослідження.

Відтак, Коркосом Ярославом Олександровичем реалізовано концепцію емпіричного дослідження, яка містить стратегії зіставлення й факторного аналізу та має квазіекспериментальний план. Крім того, перевагою вважаємо склад діагностичної програми, що характеризується варіативністю різних класів методик і включає ситуаційні завдання, методики семантичного диференціалу, мисленнєвий тест, опитувальник і анкету.

Загалом, науково-методична обґрунтованість результатів дослідження підтверджується детальним теоретичним аналізом складу й функцій буденної свідомості, комплексним підходом до вивчення вмісту переконань, умов і можливостей їх зміни й динаміки та, найважливіше, засад розвитку критичного мислення і рефлексивності сучасного студентства.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Рукопис дисертації дослідження Коркоса Ярослава Олександровича свідчить про високий рівень навичок наукового пошуку у широкому теоретичному міждисциплінарному дискурсі відповідно до теми дослідження. Автором проведено системну аналітично рефлексивну наукову розвідку та проявлено вміння розв'язання прикладних психологічних проблем. Відтак, Коркос Ярослав Олександрович виявив глибоке розуміння ознак епохи постправди, вмісту та ключових складових буденної свідомості молоді, засобів та умов впливу на розвиток її критичності й рефлексивності. Стратегії емпіричного дослідження, що були застосовані автором дисертації доцільно сплановано, методично побудовано та коректно і ретельно виконано, що свідчить про оволодіння методологією наукової діяльності. Обрані Коркосом Ярославом Олександровичем теоретичні та емпіричні методи, а також методи математичної статистики забезпечили надійність та валідність отриманих результатів. Загалом, процедура емпіричного дослідження дозволила автору послідовно вирішити завдання, перевірити гіпотези, виявити наявні проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Дисертаційне дослідження виконано у межах комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри практичної психології факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Психологічна підтримка ресурсного потенціалу особистості в мінливих умовах суспільного буття» (2021-2026 рр.) (державний реєстраційний номер 0121U112046). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №2 від 25 грудня 2021 року).

Важливо підкреслити, що Коркос Ярослав Олександрович проявив високий рівень теоретичної підготовки та вміння інтегрувати теоретичні знання з прикладними дослідженнями. Рівень оволодіння методологією наукової діяльності автора дисертації можна оцінити як високі.

Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях

Основні результати дисертації знайшли належне висвітлення у 10 наукових публікаціях, а саме – 4 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України та 6 статей (з них 1 у співавторстві), у яких додатково висвітлено результати дисертації на конференціях та у міжнародних психологічних періодичних виданнях. Наукові публікації автора повною мірою висвітлюють тематику і отримані результати дисертації. Крім того, основні положення і результати дослідження оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень» (м. Київ, 2020, 2023), «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (м. Салоніки, Греція, 2024; м. Анкара, Туреччина, 2024).

Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі роботи дисертантом проведено теоретико-прикладний, пов'язаний з великою кількістю емпіричних фактів аналіз концепцій становлення свідомості і розвитку критичності. Зокрема автор дисертації спирається на здобутки класичних і сучасних когнітивних теорій розвитку особистості. Психосемантична парадигма уможливила дослідження буденної свідомості студентства з позиції функціонування індивідуальної системи значень, що опосередковує когнітивні процеси особистості. Крім того автором розглянуто епоху постправди як комунікативного феномену та визначено основні її ознаки. Спираючись на проведений теоретичний аналіз Ярослав Олександрович Коркос запропонував зміст структурно-змістової моделі критичності буденної свідомості студента. Важливим вважаємо окреслення дисертантом критичних мисленневих навичок та стратегій у студентському

середовищі, формулювання визначення буденної свідомості та виокремлення основних її характеристики.

У другому розділі дисертації Ярославом Коркосом представлено результати діагностики критичності буденної свідомості студентів в епоху постправди. Дисертантом детально описано методологічну процедуру діагностики. Математико-статистична обробка даних представлена великим, але доцільним набором методів аналізу, які дозволили дисертанту перевірити висунуті загальну та часткові гіпотези. Отримані автором дані підтверджують наявність суперечливості переконань у буденній свідомості студентів, некритичність та нереклексивність з позиції осмислення внутрішніх переконань та фрагментарність – неструктурованість і мозаїчність знань і поглядів особистості як базових характеристик буденної свідомості. Вагомим вважаємо висновок Ярослава Олександровича Коркоса щодо відсутності усвідомлення досліджуваними протиріч між особистісними переконаннями. Наступний крок аналізу приводить автора до висновку, що в умовах множинних інтерпретацій та нестачі знань знижується здатність досліджуваних до абстрагування, підвищується їх суб'єктивність у ході оцінки інформації, спотворюється розуміння ситуацій.

У завершальному третьому розділі дисертації Коркос Ярослав Олександрович обґрунтовує зміст психокорекційної програми розвитку критичного мислення студентів у епоху постправди. Автор аргументовано наголошує, що відповідно до описаної структурно-змістової моделі, розвиток та психокорекція критичного мислення повинні впливати на знання й навички/вміння. Дисертантом визначено мету, завдання, упредметнено компетенції, що обґрунтовуються як необхідні для розвитку; описано теми і структурні елементи кожного із 10 занять, запропоновано методи (групові дискусії, вирішення проблемних завдань, візуалізація), наведено і доведено критерії ефективності програми. На наступному кроці автором здійснена апробація та перевірка ефективності психокорекційної програми. Статистично

доведено, що програма сприяє покращенню критичного мислення та здатності аналізувати подану інформацію з точки зору об'єктивності та достовірності.

Сформульовані у дисертації висновки відбивають основні положення, що впливають з теоретичного і емпіричного аналізу заявленої дисертантом проблеми. Крім того, своєчасним і перспективним вважаємо чисельне опрацювання автором наукових праць іноземними мовами, які складають 56% із включених у список використаних джерел.

Обсяг та оформлення дисертаційної роботи відповідають вимогам чинного законодавства.

Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Аналіз змісту рукопису дисертації свідчить про дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності у повному обсязі. Усі положення дисертації, які використовує Коркос Ярослав Олександрович для обґрунтування і підтвердження концептуальних положень дослідження психологічних особливостей критичності буденної свідомості студентів, містять посилання на відповідні джерела. Фактів наявності текстових запозичень і порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

За загальної позитивної оцінки дисертації, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, врахування автором яких дало б роботі більшої чіткості, послідовності та глибини.

1. Логічно вибудована модель завжди стає ключовим елементом аналізу і є застосуванням методу моделювання. Окреслена та упредметнена вмістом структурно-змістова модель критичного мислення безумовно є вагомим напрацюванням дослідника. На стор. 72 автор у підведенні підсумку до підрозділу 1.3 визначає структуру критичного мислення як власний висновок, хоча його структурні елементи – знання, навички і схильності виокремив і досліджував Марк Мейсон (стор. 65). Вважаємо, що доречніше було б говорити

про доповнення (запозичення, модифікування, наповнення упредметненим вмістом або практичне застосування) виокремлених М. Мейсоном елементів критичного мислення.

2. На стор. 83 запропоновані автором назви третього («емпіричний етап») і шостого («формувальний експеримент») етапів дослідження викликають певну методологічну неузгодженість, враховуючи, що експериментальне дослідження є однією із форм емпіричного дослідження. Це питання чіткості окреслення концепції емпіричного дослідження. Автор запропонував дві різні стратегії у плануванні свого дослідження, а саме – констатувальну (вимірювання) і розвивальну. Хоча у рамках одного дослідження дослідник має обрати цілісну стратегію, яка б у своїй системності забезпечувала вирішення дослідницьких завдань. Як наслідок, виникає питання формування вибірки. Чи була вона поєднана, чи це окремі групи вибірки, чи були такі досліджувані, які приймали участь і на констатувальному етапі, і на розвивальному етапі?

3. Викликає питання класифікації та номінації деяких застосованих методик, наприклад «Авторські методики «Медіаграмотність» і «Медіаграмотність 2» в Анотації, у Вступі, у 2 розділі, у 3 розділі і у Додатках вказані як анкети хоча містять випадки-ситуації, щодо яких треба висловити свою думку, а значить є семантичними і конструктивними проєктивними методиками із частковим застосуванням семантичного диференціалу; опитувальник «Переконання Постправди» названо опитувальником, хоча це методика семантичного диференціалу.

4. Рукопис містить деякі технічні помилки і неточності формулювання, наприклад: на стор. 65, де невірно вказано ім'я Марка Мейсона; на стор. 19 – у змісті вказано про «психокорекційну програму розвитку критичного мислення», на стор. 24 – у визначені мети вказано про «комплексну навчальну програму з підвищення рівня критичності буденної свідомості, на стор. 83 – «навчальну програму покращення медіаграмотності та критичності мислення».

Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей

Однак попри висловлені зауваження та побажання, підводячи підсумки проведеного Коркосом Ярославом Олександровичем вивчення психологічних особливостей критичності буденної свідомості студентів в епоху постправди, слід підкреслити відповідність проведеного емпіричного дослідження проблемам психології свідомості, особистості, вікової та педагогічної психології, що дає можливість інтерпретувати його як обгрунтоване. Вважаємо, що результати дисертаційного дослідження Коркоса Ярослава Олександровича продемонстрували високий рівень теоретичних знань, умінь, навичок та компетентностей, що дозволили реалізувати завдання дослідження у повному обсязі, перевірити гіпотези і надати вагомі висновки. Здобувач здатний самостійно проводити дослідження, аналізувати, дискутувати та відстоювати власну позицію.

Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертація на тему «Психосемантика критичності буденної свідомості студентів в епоху постправди» є завершеним, самостійним, загалом, кваліфікованим науковим дослідженням, яке характеризується науковою і прикладною актуальністю, доповнює теоретичний та практичний аспекти психологічного дослідження буденної свідомості, містить оригінальні ідеї та обгрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання.

Дисертаційна робота відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 року (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 3 лютого 2017 р. за №155/30023) та пп. 9 – 18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 6 березня 2019 р.

№167), а її автор Коркос Ярослав Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
особистості та соціальних практик
Факультету психології, соціальної
роботи та спеціальної освіти
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Світлана КАЛІЩУК

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА	
Код ЄДРПОУ 45307965	
ВЛАСНИЙ ПІДПИС <i>Світлана Каліщук С.</i>	ЗАСВІДЧУЄ
<i>Я. Коркос</i> (підпис) доц. В.К.	
<i>С. Каліщук</i> (посада)	
03.07.2024	